

'תכנית מדגסקר'

הרעיון לגרש את יהודי אירופה לאי מדגסקר היה זמן רב הזייתם של אנטישמים רבים, וזמן קצר בקיץ 1940 עמד בראש המדיניות הנאצית ביחס ליהודים. בהיותו בלתי-מעשי לחלוטין, סלל הרעיון מבחינה פסיכולוגית בקרב הנאצים את הדרך ל"פתרון סופי לבעיית היהודים" באמצעות רצח כללי במקום גירוש.

בשנים שבין שתי מלחמות-העולם הפיצו האנטישמים הבריטים הנרי המילטון בימיש וארנולד ליס וכן ההולנדי אגון ון וינגנה את רעיון גירוש היהודים לאי מדגסקר באוקיאנוס ההודי, לחופה המזרחי של אפריקה, שהיה אז מושבה צרפתית. ב-1937 קיבלו הפולנים היתר מהצרפתים לשגר ועדת חקירה בת שלושה חברים – רב סרן מיצ'יסלב לפצקי, ליאון אלטר וסלומון דיק – לבדוק את האפשרות ליישב שם יהודים פולנים. לפצקי חשב ש-40,000-60,000 יהודים יוכלו להתיישב ברמות, הקרירות יותר, ואולם אלטר – האופטימי בין שני היהודים חברי המשלחת – סבר כי באי יוכלו להתיישב לכול היותר 2,000 יהודים. נוסף לממשלות פולין וצרפת, השתעשעו לזמן קצר גם ממשלת בריטניה, ואף הג'וינט ברעיון של יישוב היהודים במדגסקר. אין להתפלא, אפוא, שהרעיון משך גם את שימת-ליבם של הנאצים.

בתחילת 1938, עשרה ימים בלבד לפני ה'אנשלוס', קיבל אדולף איכמן הוראה לאסוף חומר ל"פתרון בעיית היהודים באמצעות מדיניות חוץ", כפי שהדבר התבטא במשא-ומתן שהתנהל בין פולין לצרפת. בשנתיים שאחר-כך הזכירו את הרעיון אישים נאצים שונים – יוליוס שטריכר, הרמן גרינג, אלפרד רוזנברג, הנס פרנק, יואכים פון ריבנטרופ ואף הילמר שטט, שנגרר אחריהם, ואולם, הרעיון לא תפס עד לקיץ 1940, כאשר הביא זימון של גורמים לידי כך שת"מ הפכה לתרופת פלא שהנאצים המתוסכלים נאחזו בה בהתלהבות.

באביב 1940 התנגש החלום שטיפח הינריך הימלר בדבר גירושם של היהודים והפולנים מ'השטחים המסופחים' לרייך אל שטחי הגנרלגוברנמן, בנימוקים הכלכליים המעשיים של מושל הגנרלגוברנמן הנס פרנק ושל הרמן גרינג, שטענו שהאינטרסים של כלכלת המלחמה ויכולת הספיגה של הגנרלגוברנמן חשובים יותר משיקולי עקירת אוכלוסין. ואולם, הניצחון הממשמש ובא על צרפת נתן להימלר את ההזדמנות להחיות את החזון שלו באמצעות פנייה ישירה להיטלר. התזכיר של הימלר, 'כמה הרהורים על הטיפול באוכלוסיות זרות במזרח', נדון עם היטלר ב-25 במאי 1940, שבוע אחרי שיחידות של הגרמנים הגיעו לתעלת לאמאנש ולכדו את מבחר היחידות של צבאות בעלות-הברית בדנקרק. הימלר הפציר להשליך את כול 'הדייסה האתנית' של גרמניה אל הגנרלגוברנמן, שבו יורדו למעמד של

עבדים חסרי-לאומיות. באשר ליהודים, לבעיית היהודים, שאף הימלר לפתרון דרסטי ומקיף אף יותר:

'אני מקווה למחוק לחלוטין את המושג יהודים על-ידי האפשרות של הגירה רבת-היקף של כול היהודים למושבה באפריקה או במקום אחר.'

אשר לעקירה השיטתית משורש של ההרכב האתני במזרח אירופה סיכם הימלר:

'גם אם גורלו האישי של כול פרט ופרט יהיה אכזרי וטראגי עד מאוד, הרי שיטה זו עודנה המתונה והטובה ביותר, אם, מתוך שכנוע פנימי, מוציאים מכלל חשבון, כלא-גרמנית וכבלתי אפשרית, את השיטה הבולשוויקית של חיסול פיסי של עם.'

היטלר סבר שהתוכניות של הימלר 'טובות מאוד ונכונות' והתיר להימלר להודיע ליריביו שהפירר 'הכיר ואישר' אותן כקווים מנחים מוסכמים.

חזונו של הימלר בדבר גירוש היהודים למושבה אפריקנית הפך לסביר ולמושך בגלל כמה גורמים אחרים. הציפייה לניצחון קרוב על צרפת ובריטניה נטעה תקווה בדבר נפילת מושבות צרפת וצי הסוחר של בריטניה לידי הגרמנים. כיבוש עוד שטחים באירופה המערבית הביא מאות אלפי יהודים נוספים לשטח שבשלטון הגרמנים, ואילו עקירתם של רק חצי מיליון יהודים מן ה'שטחים המסופחים' לרייך ויישובם ברזרוט לובלין הוכחו כבלתי ניתנים למימוש. כשלו התוכנית הקודמת הזאת לגירוש הגביר את ההתלהבות מהגירוש אל מעבר לים. לקראת סוף מאי 1940 צידד היטלר ברעיון הכללי של הימלר בדבר גירוש היהודים למושבה אפריקנית כלשהי, ואולם, עניין הפיכתה של ת"מ להצעה ממשית נשאר בידי המומחה לענייני יהודים במשרד החוץ הגרמני, פרנץ רדמכר. רדמכר, שחרד להבטיח שהיסודות המסורתיים יותר במשרד החוץ לא יתעלמו מבעיית הגזע בעת שיוכן חוזה השלום עם צרפת, הציע ב-3 ביוני 1940 שגרמניה תנצל את הניצחון על צרפת כדי לשלח לכול הפחות חלק מהיהודים, אם לא את כולם, אל מחוץ לאירופה – 'למשל למדגסקר'. היטלר אימץ כמעט מיד את הרעיון הזה. בדיון שנערך ב-18 ביוני 1940 בדבר גורל הקיסרות הקולוניאלית הצרפתית, הודיעו היטלר וריבנטרופ לבניטו מוסוליני ולשר החוץ האיטלקי צ'אנו על כוונתה של גרמניה ליישב את יהודי אירופה במדגסקר. כעבור יומיים חזר היטלר על כוונה זו באוזני מפקד הצי, רב-אדמירל אריך רדר. סגנו של הימלר, רינהרד היידריך, מיהר להבטיח את סמכותו על 'פתרון סופי טריטוריאלי' לבעיית היהודים. מאותה שעה היתה העבודה על ת"מ אמורה להתנהל במקביל במשרד החוץ ובס"ס.

ידיעות בדבר ת"מ פשטו במהירות והגיעו אל שלטונות הכיבוש הגרמניים במזרח. ב-1 ביולי 1940 רשם ביומנו ראש מועצת היהודים בורשה, אדם צ'רניקוב, כי איש ס"ס אחד הסיח לפי תומו כי 'המלחמה תיגמר בתוך חודש ימים ואנו כולנו נעזוב למדגסקר'. המושל הכללי פרנק חש הקלה עמוקה כאשר קיבל הבטחה, שלא זו בלבד שבוטל הגירוש הצפוי של היהודים אל שטחי שלטונו, אלא שבמהרה ייפטר גם מהיהודים שבשטחים שלו. בניית הגטאות

בגנרלגוברנמן נעצרה, כנראה בהיותה חסרת-טעם נוכח תכניתו של הפירר לשלוח את היהודים למדגסקר. גם גירוש יהודי לודז' לשטחי הגנרלגוברנמן, שנדחה שוב ושוב ותוכנן מחדש לאוגוסט, בוטל שוב, והרשויות הגרמניות שם עמדו נוכח האפשרות שיאלצו להחזיק ביהודים שלהם עד שהניצחון על בריטניה הגדולה יפתח את דרך הים למדגסקר.

בינתיים התקדמה העבודה בברלין בקצב קדחתני, בניצוחם של רדמכר במשרד החוץ ואדולף איכמן, המומחה של היידריך לענייני יהודים ופינויים, שמאז פרוץ המלחמה עבד על גירוש יהודים ופולנים מהרייך השלישי אל הגנרלגוברנמן. רדמכר התייעץ עם רשויות שונות ופיתח תוכנית שבה היו מעורבות סוכנויות רבות: משרד החוץ ינהל את המשא-ומתן עם צרפת ועם בריטניה על חוזה השלום וכן עם ארצות אירופה האחרות על הסדרת השתתפותן; המשרד ל'תכנית ארבע השנים' יפקד על תיאום הניצול של רכוש היהודים; המשרד של הפירר יפקד על תיאום ההובלה; יוזף גבלס יפקד על התעמולה מבית, ומשרד החוץ – על התעמולה בחוץ-לארץ; הס"ס יפקד על איסוף היהודים באירופה וניהול ה'סופר-גטו' באי.

גם אייכמן עסק במחקר נרחב ושלח כמה מאנשי הצוות שלו למכון הטרופי בהמבורג ולארכיון המושבות בפריס. בתחילת יולי 1940 נפגש גם עם קבוצה של מנהיגים יהודיים והורה להם להכין בתוך 24 שעות רשימה של שיקולים שצריך יהיה להתחשב בהם בעת הוצאתם של ארבעה מיליוני יהודים מאירופה בתום המלחמה. ואולם, ההתייעצות נפסקה באופן פתאומי כאשר גילו המנהיגים היהודים התלהבות רק לגבי היעד של ארץ-ישראל, שאותו הוציא אייכמן מכלל חשבון באופן מוחלט. בניגוד לתוכנית של משרד החוץ, שהסתמכה על השתתפות נרחבת של משרדי ממשלה וגופי שלטון רבים, הדגישה הגירסה של הס"ס, שהבשילה לקראת סוף הקיץ, שכול ניהול התוכנית – מהמימון ועד להובלה ולביטחון ואף למשא-ומתן הדיפלומטי – יהיה בסמכותו של ריינהרד היידריך.

הבדלי הגירסות של ת"מ בין משרד החוץ ובין הס"ס לא יושבו מעולם, שכן העבודה על התוכנית נעצרה באופן פתאומי עם כשלונו של גרמניה בקרב על בריטניה בספטמבר 1940. ת"מ, שנולדה נוכח הניצחון הממשמש ובא על צרפת, גוועה נוכח הבלימה הבלתי צפויה בשמי בריטניה. היטלר עמד מול דילמה אסטרטגית חדשה, והמדיניות הנאצית כלפי היהודים נקלעה למלכודת סבוכה עקב החלטתו להיחלץ מהדילמה על-ידי מתקפה על ברית-המועצות. 'מלחמת החורבן' נגד רוסיה הבולשוויקית התירה את הרסן גם ל'מלחמת חורבן' נגד היהודים.

היסטוריונים מתייחסים לעיתים בביטול לת"מ כהשתקפות בלתי-רצינית לכוונותיהם של הנאצים, זאת בשל אורך חייה הקצר וקלות-הראש שבה, לכאורה, בניגוד לזוועות הנוראות שבאו אחר-כך. ואולם, בקיץ 1940 לא עסקו מנהיגים נאצים בביצועו של זיוף מתוחכם, הם עסקו בהחלטות ממשיות מבוססות על ת"מ כמציאות של המדיניות הנאצית כלפי היהודים. ת"מ, למרות שעדיין לא היתה ה'פתרון הסופי', דהיינו, תוכנית מקיפה לרצוח את כול

היהודים שהנאצים יכלו לתופסם, גם משמעותה היתה חיסול המוני יהודים. ככול שגבר תסכול הנאצים באשר ל'פתרון בעיית היהודים' באמצעות גירוש, ובכלל זה גירוש רצחני ברור, כך התקרבו יותר אל השמדת המונים שיטתית כוללת של היהודים.